

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(повна назва вищого навчального закладу)
Кафедра економічної та соціальної географії і туризму

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Проректор з науково-педагогічної роботи
_____ (П.І.Б.)
_____ 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Міждисциплінарні дослідження в географії

Рівень вищої освіти _____
(назва навчальної дисципліни)
третій (доктор філософії)

Галузь знань _____ 10 природничі науки

Спеціальність _____ 106 Географія
(код і назва спеціальності)

2020– 2023

Робоча програма складена на основі навчальної програми з дисципліни «Міждисциплінарні дослідження в географії».

Розробник: Топчів О.Г., д.г.н., проф., зав. кафедри економічної та соціальної географії і туризму геолого-географічного факультету.

Яворська В.В. д. г. н., професор кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від 31 серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Топчів О.Г.
(прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету

Протокол № 1 від 23 вересня 2020 р.

Голова НМК

(підпис)

Сич В.А.
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від "30" серпня 2021 р.

Завідувач кафедри

проф. О. Г. Топчів
(підпис)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № ___ від "___" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>вечірня форма навчання</i>
Загальна кількість: кредитів – 3 годин – 90 залікових модулів – 1 змістових модулів – 3 ІНДЗ* – _____ - _____ (вид завдання)	Галузь знань: 10 Природничі науки Спеціальність: 106 «Геогрфія» Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)	Вибіркова дисципліна	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		2-й	-й
		<i>Семестр</i>	
		3-й	4-й
		<i>Лекції</i>	
		16 год.	16 год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		14 год.	14 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		год.	год.
		<i>Самостійна робота</i>	
		60 год.	60 год.
		у т.ч. ІНДЗ*: - год.	
Форма підсумкового контролю: залік			

* – за наявності

Вступ

Навчальна програма «Міждисциплінарні дослідження в географії» відповідно до освітніх програм підготовки докторів філософії за спеціальністю 106 – Географія.

Предмет вивчення за даною програмою становлять теоретико-методологічні засади географічної науки, що визначають її міждисциплінарний дослідницький потенціал та участь у розробленні глобальних проблем цивілізаційного поступу людства. Предметна область даної програми включає розгляд географічного розроблення сучасних глобальних проблем розвитку суспільства, пов'язаних з недостатньо обґрунтованою та регламентованою взаємодією суспільства з природним середовищем, незбалансованим природокористуванням, недостатньо нормованою та виваженою господарською діяльністю, екологічно небезпечною територіальною організацією населення та господарства. У структурі освітнього процесу програма є складовою підготовки фахових географів вищої наукової кваліфікації рівня докторів філософії.

Програма навчальної дисципліни складається з наступних предметних модулів:

1. Предметна область географії та її міждисциплінарний потенціал. Сучасна трансформація предметної області вітчизняної географічної науки та її головні складові.
2. Сучасні запити до географічної науки в умовах становлення державності України та її входження у європейське співтовариство.
3. Глобальні проблеми людства, пов'язані з недостатньо впорядкованою та регламентованою взаємодією суспільства з природним середовищем. і

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Цільова настанова курсу «Міждисциплінарні дослідження в географії» - ознайомити з головними напрямками, методологічними принципами і методами розроблення міждисциплінарних загальнонаукових проблем, серед яких чільне місце посідають глобальні проблеми цивілізаційного розвитку людства. Йдеться також про систематизований огляд сучасних концепцій і розробок вітчизняної географії, орієнтованих на дослідження глобальних проблем, зумовлених недостатньо збалансованим та регламентованим природокористуванням, недостатньо впорядкованою територіальною організацією населення та господарства. Серед таких глобальних проблем людства питання безпеки світового співтовариства – екологічної, енергетичної, продовольчої, питної води, сировинної, демографічної, бідності та соціальної нерівності.

Завдання навчальної дисципліни

1. Ознайомлення майбутніх докторантів з сучасними запитами суспільства до вітчизняної географічної науки в умовах становлення державного суверенітету та входження України до європейського і світового співтовариства.

2. Засвоєння напрямів і завдань сучасної трансформації предметної області вітчизняної географії, зумовленої критичним переглядом жупелів та ідеологем радянського часу та її прискореною інтеграцією з світовою географічною наукою.

3. Поглиблене розуміння географічного методу як одного із загальнонаукових методів, що орієнтований на розроблення принципів і механізмів територіальної систематики складових ландшафтної оболонки Землі. Знайомство з європейською практикою геопросторового планування як сучасного напрямку використання географічного методу.

4. Фаховий розгляд сучасних глобальних проблем людства у контексті впорядкування та оптимізації взаємин у системі «суспільство – природне середовище».

5. Знайомство з новітніми концепціями вітчизняної географії – середовищезнавства та довкілля. Засвоєння методологічних положень та методичних принципів концепцій географічного середовища та довкілля для розроблення глобальних проблем людства.

Навчальна програма орієнтована на формування у слухачів відповідних компетентностей – загальних (ЗК) та спеціальних (СК).

Загальні компетентності:

ЗК01 – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

ЗК07 – здатність спілкуватися на фахову тематику з експертами з інших галузей.;

ЗК08 – здатність до усної і письмової презентації та обговорення результатів наукових досліджень та/або інноваційних розробок українською та іноземними мовами.

Спеціальні компетентності:

СК03 – здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру (в сфері економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів), оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень;

СК07 – здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми, що передбачає глибоке переосмислення, застосування наявних фундаментальних та створення нових цілісних знань;

СК09 – здатність демонструвати глибинні знання та розуміння основних концепцій, важливих фактів, принципів та теорій з географії;

СК11 – Здатність демонструвати знання сучасного стану, основних тенденцій та перспектив розвитку географічної науки, орієнтуватись в сучасних проблемах наукових досліджень в галузі географії та суміжних науках, продукувати нові ідеї при вирішенні дослідницьких і практичних задач.

Кінцеві програмні **результати навчання (РН)**, формуванню яких сприятиме дисципліна «Міждисциплінарні географічні дослідження»:

РН02. Глибоко розуміти загальні принципи, методи географічних наук, методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях (у сфері економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів) та у викладацькій практиці.

РН03. Глибоке розуміння теоретичних основ, прикладних засад географії, сучасних тенденцій, перспектив розвитку географічної науки та спроможність орієнтуватись в сучасних проблемах наукових досліджень в галузі географії й суміжних науках.

РН06. Знання ранніх та нових актуальних напрямів досліджень, сучасних досягнень в галузі географії, застосування їх для вирішення наукових завдань і самостійної пошукової роботи в межах обраної спеціальності (Географія).

РН07. Вміти презентувати та обговорювати з фахівцями та широкою аудиторією результати досліджень наукових та прикладних проблеми з географії державною та іноземною мовами, кваліфіковано їх відображати у наукових публікаціях, провідних міжнародних наукових виданнях.

РН08. Вміти планувати і виконувати експериментальні та теоретичні дослідження з географії, дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасних інструментів, критично аналізувати результати власних і інших досліджень у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми

РН11. Вміти ініціювати, організувати та проводити комплексні дослідження в галузі географії, науково-дослідницькій та інноваційній діяльності, використовуючи міждисциплінарні підходи, результатом яких є отримання нових знань

Очікувані результати. Здобувач повинен:

знати:

- трансформовану і оновлену предметну область географічної науки з усіма її складовими, орієнтованими на сучасні запити суспільства на географічні знання та геоінформаційні методи і технології досліджень;

- сучасне коло глобальних проблем людства, що можуть розроблятися за активної участі географів;

- новітні пізнавальні можливості географічного методу досліджень та його сучасного напрямку – геопросторового планування;

вміти:

- фахово орієнтуватись і визначатись у сучасних запитах суспільства на географічну інформацію та геопросторове планування середовища життєдіяльності населення;

- застосувати положення і розробки предметної області української географії для дослідження міждисциплінарних проблем, зокрема глобальних проблем людства;

- впорядковувати навколишнього середовища методами геопросторового планування;

- фахово аналізувати геопросторово–геокомплексний та геосистемний зміст глобальних проблем людства

- використовувати концепції географічного середовища та доквілля для пояснення сучасних регіональних процесів.

2. Зміст навчальної дисципліни

Модуль – 1. Предметна область вітчизняної географії та її сучасна трансформація.

1. Предметна область географії та її міждисциплінарний потенціал.

Сучасна трансформація предметної області вітчизняної географії. Поняття *ландшафтна оболонка Землі* та його ординація з традиційною категорією вітчизняної географії *географічна оболонка Землі*. Посилення моністичної методології географічної науки, орієнтованої на дослідження земної оболонки як цілісної та суперечливої єдності природи – населення – господарства, що поєднує природне середовище, штучний матеріальний світ, створений людиною (його називають «другою природою»), населення з його виробничою та духовною діяльністю.

2. Географічний метод. Територіальна організація населення і господарства як загальнонаукові проблеми.

Принципи і методи *територіальної (геопросторової) систематики* компонентів ландшафтної оболонки. Методи загальнонаукових *ознакових класифікацій*. Сучасні схеми впорядкування природного середовища, розселення населення, розміщення його господарської та духовної діяльності. Поняттями *територіальне планування, планування територій, геопросторове планування*. Нові наукові напрями впорядкування середовища життєдіяльності людства.

3. Геоінформаційні методи дослідження та технології. Системи дистанційного зондування земної поверхні.

Сучасні геоінформаційні системи ГІС у вивченні ландшафтної оболонки Землі. Новітні методи оброблення інформації про природне середовище, розселення населення та просторовий розподіл видів і форм його життєдіяльності. Передумови для посилення міждисциплінарної взаємодії різних наук у дослідженні глобальних проблем людства. Роль географічної науки у розробленні методів дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) та формуванні різноманітних геоінформаційних систем.

4. Концепції географічного середовища, середовищезнавства, доквілля.

Сучасний міждисциплінарний науковий напрям *середовищезнавство*. Міждисциплінарний статус *понять географічне середовище, навколишнє середовище, довкілля*.

Модуль - 2. Сучасні запити суспільства до географічної науки.

5. Суспільні запити на географічні розробки в умовах становлення державності України та її входження у європейське співтовариство.

Потреби суспільства у географічному обґрунтуванні державного суверенітету – геополітичному, гео економічному, історико-географічному, природно-ресурсному, етногеографічному, соціально-економічному. Імплементация європейської моделі управління – регіональної економіки та регіональної політики. Історико-географічна регіоналізація етнічних українських земель. Проблеми формування регіональної економіки та етнонаціональної політики. Сучасні геополітичні та гео економічні проблеми регіоналізації країни. Сучасна адміністративно-територіальна реформа в Україні та її головні напрями і проблеми.

Модуль – 3. Глобальні проблеми людства.

6. Стратегія сталого і збалансованого соціально-економічного зростання.

Концепції обмежень і меж економічного зростання суспільства. Стратегічні розробки і сценарії Римського клубу. Стратегія сталого і збалансованого соціально-економічного розвитку світового господарства і національних економік. Участь України у розробленні та реалізації концепції сталого й збалансованого розвитку. Національний географічний атлас України. Проблема розроблення національних та регіональних географічних кадастрів господарської оцінки умов і ресурсів території для потреб їх сталого і збалансованого соціально-економічного розвитку.

7. Участь географічної науки у розробленні глобальних проблем.

Глобальні проблеми цивілізаційного розвитку людства як міждисциплінарний науковий напрям. Місце географічної науки у нормуванні та регламентації взаємодії суспільства з природним середовищем. *Екологічний імператив* як принцип безумовного пріоритету екологічної безпеки людства у розробленні будь-яких програм і проектів. Стратегії і напрями збереження біосферного потенціалу ландшафтної оболонки Землі, принципи і регламенти раціонального і збалансованого природокористування, методи і механізми сучасної територіальної організації суспільства – екологічно безпечної та економічно ефективної.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усьог о	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	ла б.	ін д.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль – 1. Предметна область вітчизняної географії та її сучасна трансформація.												
Тема 1. Предметна область географії та її міждисциплінарний потенціал.	14	2	2			10	14	2	2			10
Тема 2. Географічний метод. Територіальна організація населення і господарства як загальнонаукові проблеми.	14	2	2			10	14	2	2			10
Тема 3. Геоінформаційні методи дослідження та технології. Системи дистанційного зондування земної поверхні.	12	2	2			8	12	2	2			8
Тема 4. Концепції географічного середовища, середовищезнавства, довкілля.	12	2	2			8	12	2	2			8
Разом за змістовим модулем 1	52	8	8			36	52	8	8			36
Змістовний модуль 2. Сучасні запити суспільства до географічної науки.												
Тема 5. Суспільні запити на географічні розробки в умовах становлення державності України та її входження у європейське співтовариство.	16	4	2			10	16	4	2			10
Модуль – 3. Глобальні проблеми людства.												
Тема 6. Стратегія сталого і збалансованого соціально-економічного зростання.	12	2	2			8	12	2	2			8
Тема 7. Участь географічної науки у розробленні глобальних проблем.	12	2	2			6	12	2	2			6
Разом за змістовим модулем 3	24	4	4			14	24	4	4			14
Усього годин	90	16	14			60	90	16	14			60

5. Теми семінарських занять
Не передбачено навчальним планом

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Дослідження земної оболонки як цілісної та суперечливої єдності природи – населення – господарства	2
2	Сучасні схеми впорядкування природного середовища, розселення населення, розміщення його господарської та духовної діяльності	2
3	Новітні методи оброблення інформації про природне середовище, розселення населення та просторовий розподіл видів і форм його життєдіяльності.	2
4	Міждисциплінарний статус понять географічне середовище, навколишнє середовище, довкілля	2
5	Суспільні запити на географічні розробки в умовах становлення державності України та її входження у європейське співтовариство	2
6	Проблема розроблення національних та регіональних географічних кадастрів господарської оцінки умов і ресурсів території	2
7	Методи і механізми сучасної територіальної організації суспільства – екологічно безпечної та економічно ефективної	2
8	Разом	14

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено навчальним планом

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Проблема формування єдиного теоретичного ядра географічної науки	6
2.	Географічні процеси та відношення. Напрямки географічних досліджень	6

3.	Передумови для посилення міждисциплінарної взаємодії різних наук у дослідженні глобальних проблем людства.	6
4.	Антропогенно-техногенне навантаження на природне середовище.	6
5.	Територіальна організація і екологічна безпека суспільства	6
6.	Оцінка ємності території	6
7.	Сучасна адміністративно-територіальна реформа в Україні та її головні напрями і проблеми.	6
8.	Участь України у розробленні та реалізації концепції сталого й збалансованого розвитку.	6
9.	Глобальні проблеми людства	6
10.	Структурна перебудова світового господарства. Нова наукова картина світу. Цивілізаційна криза суспільства.	6
	Разом	60

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Не передбачено навчальним планом

10. Методи навчання

Лекції із застосуванням картографічного матеріалу, семінарські заняття, виконання індивідуальних завдань, робота в бібліотеці та Інтернеті.

За джерелами знань використовуються такі методи навчання: словесні - розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні - демонстрація, ілюстрація; семінарські заняття тощо.

За характером логіки пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

11. Методи контролю

Усний контроль у вигляді індивідуального та фронтального опитування. Письмовий контроль у вигляді модульних контрольних робіт, самостійних письмових робіт, поточного та підсумкового тестування. Поточне оцінювання, тестування, залік.

12. Питання для підсумкового контролю

1. Базові категорії сучасної географічної науки.
2. Географічне середовище. Довкілля.
3. Проблема формування єдиного теоретичного ядра географічної науки.
4. Аргументуйте реальну потребу розроблення ландшафтної оболонки як базового поняття сучасної географії.
5. Характеризуйте становлення техносфери як початок цивілізаційного поступу людства.
6. Характеризуйте хорологічну парадигму як фундаментальну категорію географічної науки, на основі якої сформувався географічний метод.
7. За якими запитами практики щодо природно-географічної основи слід використовувати ландшафтні карти?
8. Характеризуйте поняття "культурний ландшафт"
9. Порівняйте адаптивну та конструктивну стратегію природокористування. Поясніть на яких рівнях життєдіяльності суспільства переважають принципи адаптивної чи конструктивної системи.
10. Проблеми географічного вивчення природокористування.
11. Поясніть сучасну потребу у розробленні тематичних карт природокористування.
12. Назвіть головні недоліки чинної системи державного обліку земель в Україні, які ускладнюють і стримують процес формування національної та регіональних екомереж.
13. Поясніть зміст і цільові функції географічних кадастрів природних умов і природних ресурсів.
14. Обґрунтуйте необхідність виділення каркасів антропогенно-техногенних навантажень.
15. Характеризуйте появу нового напрямку географічних досліджень - планування територій.
16. Назвіть сучасні геополітичні та гео економічні проблеми регіоналізації країни.
17. Обґрунтуйте потреби перегляду адміністративного статусу великих міст, міських агломерацій, приміських зон та урбанізованих ареалів.
18. Сценарії розвитку людства згідно доповідей Римського клубу.
19. Нація в умовах ідентифікації глобального світу. Національна держава. Національна мова.
20. Глобальне управління в системі парадигми цивілізаційного розвитку. Проблеми формування системи глобального управління.

13. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль							Модульний контроль	Сума балів
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль №2	Змістовий модуль №3			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	30	100
10	10	8	8	14	10	10		

T1, T2 ... T7 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	дуже добре	
75-84	C	добре	
70-74	D	задовільно	
60-69	E	допустимо	
30-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни.
2. Конспекти лекцій та практичних занять.
3. Методичні матеріали до проведення практичних занять та виконання завдань із самостійної роботи.
4. Підручники і навчальні посібники.
5. Питання для поточного контролю і тестові завдання.
6. Презентації, ілюстративно-демонстраційні засоби навчання, програмне забезпечення.

14. Рекомендована література

Основні рекомендовані джерела:

1. Генеральна схема планування території України. Пояснювальна записка: в 2 т. / Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України, Державний інститут проектування міст ДІПРОМІСТО. – К.: 2000. Т.1. – 2000. – 49 с. Т.2. – 2000. – 68 с.

2. Ландшафтне планування в Україні : методичні настанови / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін. [Під ред. академіка НАН України Л.Г. Руденка]. – К. : «Реферат», 2014. – 144 с
3. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України» / Інститут географії НАН України. – К., 2009. – 300 с.
4. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: Навчальний посібник / Т.К. Гречко, С.А. Лісовський, С.А. Романюк, Л.Г. Руденко. Національна академія державного управління при Президентові України, Ін-т географії НАН України. – К., 2015. – 264 с.
5. Топчиев А. Г. Геоэкология: географические основы природопользования / А. Г. Топчиев. – Одесса: Astroprint, 1996. – 392 с.
6. Топчієв О. Г. Планування територій: Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с.
7. Топчієв О. Г. Суспільно–географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв // О. Г. Топчієв – Одеса: Астропрінт, 2005. – 632 с.
8. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії. - Херсон: Вид. Дім Гельветика, 2020. – 366 с.
9. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект)» / За ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2005. – 308 с.

Додаткові рекомендовані джерела

10. Голубець М.А. Середовищезнавство – в географічну науку // Український географічний журнал. – 2015. –№2. – С. 10-15.
11. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. – Львів: Новий світ – 2000, 2002.- 328 с.
12. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – 328 с.
13. Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку «Ріо + 20» / С.А.Лісовський, Г.Б.Марушевський, П.Г.Павличенко, Л.Г.Руденко, Т.В.Тимочко. – К.: Центр екологічної освіти та інформації. 2012. – 60 с.
14. Топчієв О. Г. Концепція довкілля - сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко В. В. Яворська // Український географічний журнал. – 2017. - № 3(99). – С.64-70
15. Топчієв О.Г. Екологічний імператив у концепціях соціально-економічного розвитку і його географічні складові / О. Г. Топчієв, В. А. Сич, В. В. Яворська, О. О. Долинська // Вісник Одеського національного університету. Серія : Географічні та геологічні науки. - 2019. - Т. 24, Вип. 2. - С. 96-112.
16. Топчієв О. Г. Предметна область географії та її сучасні методологічні трансформації / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2016. - № 1. – С.64-69

15. Електронні інформаційні ресурси

1. Food and Agriculture Organization UN [Electronic resource]. — Mode of access : www.fao.org.

2. Human Development Reports, 2019 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/content/human-developmentreport-2019>.
3. Institute for Economics and Peace [Electronic resource]. — Mode of access : <http://economicsandpeace.org>.
4. The Club of Rome [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.clubofrome.org>.
5. The Millennium Project : Global Futures Studies & Research [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.millenniumproject.org/millennium/overview.html>. <http://www.iawwai.com/ProblemsOfThisWorld.htm>.
6. Global Peace Index Report, 2019 [Electronic resource]. — Mode of access <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/06/GPI-2019-web003.pdf>
7. International Migration Report 2019 [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2019_Highlights.pdf